

BARTÓK BÉLA

RÁBOLY – 1919/2019

<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/1054/view/?bbox=3045%2C-8763%2C6293%2C-7406>

1919. április 21-én a román királyi hadsereg a Szatmárnémeti–Arad vonalról újabb támadást indított nyugat felé a Magyarországi Tanácsköztársaság ellen, és 23-án bevonult Debrecenbe. Április 27-én a cseh hadsereg is támadásba lendült az északi demarkációs vonal mentén, a magyarországi Vörös Hadsereg

vezetése pedig úgy döntött, hogy védelemre rendezkedik be a Tisza mentén. 29-én a keleti hadsereg-parancsnokság elrendelte a visszavonulást és Tiszántúl kiürítését, 30-án pedig a román csapatok mindenhol elérték a Tiszát.¹ A debreceni kommunista direktórium Füzesabonyba költözött, a Vörös Hadsereg 39. dandára pedig fokozatosan visszavonult Tiszafüreden keresztül Poroszlóra.

Április utolsó napjaiban Heves vármegye tiszafüredi járásának tiszántúli része harctérre változott. A járási kommunista direktórium rekvirált, sorozott, próbálta megszervezni az ellenállást, de kudarcot vallott. Május 1-jén délelőtt 10 órakor a románok akkora erővel támadták meg Tiszafüredet, hogy a szocialista párt, a szakszervezetek, a direktórium vezetői a Vörös Őrséggel és a Vörös Hadsereg alakulataival a hídon keresztül Poroszlóra menekültek. A település korábbi polgári vezetői délután találkoztak a román parancsnokkal, és átadták neki a város feletti uralmat.² A románok a Tiszán nem tudtak átkelni, mert a vörösök felrobbantották a hidak nagy részét, nem állt rendelkezésükre elegendő vízi jármű, ráadásul 1919 áprilisának végén a folyó megáradt, és óriási területek kerültek víz alá.³ *Sárai Szabó Tibor* a 39. dandár parancsnoka rendelte el a védelem megszilárdítása céljából a tiszafüredi híd felrobbantását. A románok május 4-én és 5-én megkísérelték a Tiszán való átkelést, de a vörösök minden próbálkozást megghiúsítottak. Stromfeld Aurél vezérkari főnök elérte célját, nagyobb területi veszteség árán megőrizte a hadsereg nagy részét, és felkészülhetett egy máshol indítható ellentámadásra.⁴ A 39. dandár alakulatai, amelyek ekkor a Közép-Tisza vidéket védték, az V. hadosztályba tartoztak, amelynek parancsnoka, Szakáll Kálmán korábbi vezérkari ezredes Füzesabonyban állomásozott.

1919. május első napjaiban Poroszlón és a környékbeli községekben olyan feszült helyzet, pánikhangulat alakult ki, amely a vörösőröket, vöröskatonákat és a polgári lakosokat is felzaklatta. Ez a dühös, bűnbakkereső, bosszúszomjas front mögötti hangulat vezetett két olyan gyilkossághoz, amelyek körülményeinek rekonstruálása segíthet megérteni a forradalmi és ellenforradalmi ideológia különbségeit, ellentmondásait, valamint a Tanácsköztársaság korszakának bonyolult társadalmi hátterét. A rábolypusztai kivégzés és a borsodivánkai összecsapás két egymással összefüggő esemény, amelyeket a 39. dandárba beosztott Nagy József által vezetett vörös karhatalmi század tevékenységével, majd az ő perével kapcsolatban lehet újra felidézni. A rábolyi és ivánkai eseteket csak többszörösen közvetett forrásokból tudjuk valamelyest megvizsgálni, de azok összehasonlításából és a tényszerűségekre törekedve egy sajátos képe alakul ki a történetnek. Sem a Horthy-korszak, sem a Kádár-korszak visszaemlékezéseiből

1 Magyarország történeti kronológiája, főszerk. *Benda Kálmán*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. III. 856–857.

2 *Dr. Vadász István*: Az „őszirózsás forradalom” és a Tanácsköztársaság Tiszafüreden (1918–1919) in *Füvessy Anikó – Szilágyi Miklós* szerk.: Fejezetek Tiszafüred XX. századi történelméből (Tiszafüredi Tanulmányok 2.) Szolnok, 1986, 15–17.

3 *Kolacskovszky Lajos*: A dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság V. Népújása, 1958. március 26. 5.

4 *Nagy József*: A Tanácsköztársaság Heves megyében, Népújás 1959. április 23. 3.

nem lehet tárgyilagosan rekonstruálni a tragédiákat, ezért szükség volt egy kis helyszíni szemlére – ha nem is a CSI, azaz a *Crime Scene Investigation* (bűnügyi helyszínelés) módszereivel és eszközeivel –, hogy jobban elképzelhető legyenek az események.

A két eset részleteinek megismeréséhez nem könnyű összegyűjteni a forrásokat, de fel kell hívni a figyelmet egy szemtanú dokumentarista jellegű szépirodalmi műveire, amelyek segíthetnek elképzelni a tragikus szituációt. A hevesi események ugyanis feltűntek Karikás Frigyes 1957-ben megjelent *A járatos ember és más elbeszélések* című könyvében,⁵ amelyből filmet készítettek, és a Tanácsköztársaság megalakulásának 40. évfordulóján, 1959. március 21-én mutattak be országszerte. „*A 39-es dandár*” című filmet Makk Károly rendezte, forgatókönyvét pedig Darvas József írta, aki Nagy Józsefet fékezhetetlen, de jószándékú kommunistaként, osztagát pedig irreguláris alakulatként ábrázolta.⁶ A „öszönös népi hős” vagy inkább anarchista forradalmár szerepét Szirtes Ádám játszotta.

Karikás Frigyes,⁷ a 39. dandár politikai megbízottja, az 1920-as évek elején Szovjet-Oroszországban írta meg elbeszéléseit a Tanácsköztársaság idején megismert harcostársairól, amelyek előbb oroszul, aztán 1932-ben Moszkvában magyarul is megjelentek.⁸ Itthon azonban csak 1957-ben adták ki írásait. Katona Fedor néven ő fordította le először magyarra és jelentette meg Párizsban 1930-ban magyar nyelven *Infanteriszt Szejk* címmel Jaroslav Hašek legendás regényét.

Nagy Józsefről nagyon hiányosak az életrajzi adatok, és már 1959-ben is el kellett ismernie Dancza János egri helytörténésznek, a munkásmozgalom kutatójának, hogy csak pere vádindítványának és ítéletének szövegéből tudunk kiindulni, amely évtizedeken keresztül a Dobó István Vármúzeum gyűjteményében volt. Váry Albert *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című könyve lehetett a következő elfogult forrás, míg mások Karikás Frigyes – mint kortárs szemtanú – említett könyvének idevágó fejezetét is hajlamosak voltak kritika nélkül elfogadni vagy az előbbi mű alapján „debreceni terrorszázadról” beszélni. Dancza János⁹ – saját bevallása

5 Karikás Frigyes: *A járatos ember és más elbeszélések*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1957. c. könyv Nagy József c. fejezete 51–58., ill. A harminckilences dandár, Helikon Kiadó Budapest 1969. 43–62.

6 Kürti László: Művészi film a Tanácsköztársaság dicső napjairól, Film Színház Muzsika, 1959. március 20. 5–7.

7 Karikás Frigyes 1891-ben született Körösbökenyben, gépgyárakban dolgozott, 1914-ben Aradra hívták be a cs. és kir. 3. huszárezredhez, de hamarosan orosz hadifogságba esett, 1917-ben a fogságból szabadulva fegyverrel harcolt Moszkvában a bolsevikok oldalán, 1918-ban hazatért Budapestre, a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik alapítója volt, majd a Vörös Hadseregben politikai tisztként szolgált. A bukás után Bécsbe, majd Moszkvába utazott, ahonnan politikai feladattal Párizsba, később Budapestre küldték. 1932-ben Magyarországon letartóztatták, bebörtönözték, de 1935-ben kiengedték a Szovjetunióba, ahol azonban 1938-ban Sztálin utasítására őt is kivégezték.

8 Magyar életrajzi lexikon, főszerk. *Kenyeres Ágnes*, Budapest, 1967. I. k. 860.

9 Dancza János (1899–1985) nyugalmazott rendőrőrnagy Egerben született. Lakatosinasként hívták be katonának, 1918–19-ben Egerben nemzetőr, majd vöröskatona (tüzér) lett, részt vett az északi hadjáratban, ezután Budapestén dolgozott, belépett a szociáldemokrata pártba, de a bükk-i barlangkutatásban is jelentős felfedezései voltak. 1942-ben letartózt-

szerint – a debreceni Déri Múzeumból kért életrajzi adatokat, de nem tudtak neki segíteni. Ezután az MSZMP Párttörténeti Intézetéhez fordult, ahol az 1920-B. III. sz. kötegetben a 7329 kü. 1920. sz. *Az egri királyi ügyészségtől* című dossziéban megtalálta a vádindítványt és az ítéletet három levél kíséretében, amelyekből kiderült, hogy 1977-ben még élt Debrecenben a terrorista parancsnok két vádlott-társa, Vadász László és Vadász István. A levelekből az is kiderült, hogy a Nagy József-re és ügyére vonatkozó periratok a „*harci cselekmények következtében megsemmisültek*”¹⁰ – valószínűleg az őt elítélő bíróság tagjai félték 1945 után a megtorlástól. „*Annál megbízhatóbb Karikás Frigyes említett könyve – írta Dancza –, aki több eseménnyel kapcsolatban kiemeli Nagy József rendkívüli bátorságát. ... Nagy József mint fegyveres ember bátran harcolt a rendszer belső és külső ellenségei ellen, és ehhez értett is, de nyomban hibát követett, ha politikusként akart a rendszernek használni.*”¹¹

A hiányos életrajzi adatok szerint Nagy József 1892-ben született Debrecenben szegény földműves családban, és az elemi iskola után ipari tanonciskolába járt mint hentes- és mézárósinas. 1914-ben behívták katonának, bátorságáért kisebb kitüntetésekkel kapott, 1918 novemberében pedig őrmesterként szerelt le. Dancza szerint ezután lépett be Debrecenben a kommunista pártba, és vett részt a leszerelt katonák mozgalmában, akik magas segélyt követeltek a forradalmi kormánytól. Érdekes a kutató okfejtése, amellyel a Tanácsköztársaság megalakulása után létrejött karhatalmi alakulat tevékenységét magyarázta 1977-ben: „*Ez idő tájt az ország különböző pontjain alakultak sebtében összeválogatott fegyveres alakulatok, amelyeknek a rendszer belső ellenségeinek a szemmel tartása és semlegesítése volt a feladatuk.*”¹² A debreceni vörös terrorkülönítmény 1919. április 22-én alakult meg 150 fővel, 15 lóval és a személyes lőfegyvereken kívül 13 géppuskával, Nagy József pedig *Stern Mózés* parancsnok helyettese lett.¹³ A csapat Debrecenből a románok elől Püspökladányon keresztül Karcagra vonult, egy 1920. márciusi vallomásból pedig egyértelműen kiderült a feladatuk: ha valahol „valami fehér mozgolódás” volt, oda kimentek. (?) Karcagon *Friedländer Miksa*, a Hungária Gőzmalom igazgatója megpróbálta megvédeni a rábízott vagyont a helyi lakosságtól, a debreceni terroristák viszont 10 zsák lisztet és két lovat lefoglaltak (rekviráltak?) maguknak.¹⁴ Nagy József türelme elfogyott, és a helyszínen főbe lőtte a tiltakozó és a magánulajdont védelmező polgári tisztviselőt. Ez fontos előzmény lesz majd a rábolyi eset megértéséhez.

A debreceni osztag Szolnokon át Hatvan és Füzesabony érintésével vonattal május 1-jén érkezett Poroszlóra, ahol a vasútállomáson a visszavonulás utáni

tatták, majd 1944–49 között ő lett Heves megye rendőrkapitánya. Ezután az aggteleki barlang, később pedig az egri lakatosárugyár igazgatója volt, 1956-ban belépett az egri karhatalmi egységbe, nyugdíjba vonulása után még 25 évig az egri múzeumban gyűjtötte a munkásmozgalom iratait, emléktárgyait.

10 Dancza János: Két mártír 17. Népújság (NÚ), 1977. május 1.4.

11 Uo.

12 Dancza 18. NÚ 1977. május 3.4.

13 Uo.

14 Dancza 19. NÚ 1977. május 4. 4.

zűrzavar uralkodott. A zendülést kirobbantó vörös katonák vonatot követeltek, amivel Budapestre akartak menni, de ekkor érkeztek a debreceni karhatalmisták, és rövid feszült vita után géppuskáikkal körbevették a menekülni szándékozó katonákat, lefegyverezték őket, tisztjeiket pedig letartóztatták.¹⁵ Május 2-án Nagy József csapata már Kisköréig vonult, ahol visszaverték a románok átkelési kísérleteit, és Poroszlón is ők védték meg a dezorganizálódott Vörös Hadsereg állásait, mert különleges rajokat hoztak létre, amelyek az egykori dunai szerb sajkásokhoz hasonlóan egész napon keresztül géppuskás csónakokkal a vízen járőröztek, és lőtték az átkeléshez készülődő románokat.¹⁶ Az irreguláris fegyveresek szabadabban és gyorsabban mozoghattak, mint a reguláris alegységek, ami öntevékenységüket és taktikai kreativitásukat segítette elő.

A Tisza vize több mint két hétig borította az árterületet, a románok néhány nap múlva felhagytak az átkelési kísérletekkel, ezután Nagy József csapatával a környékbeli településeket járta. Kisebb-nagyobb összejöveteleket tartottak a falvak és a tanyák népének, és a lakosokat „röpgyűléseken” próbálták megnyerni a kommunizmus eszméinek. Karikás is elismerte, hogy ez az agitációs tevékenység nem mindig járt eredménnyel, mert ha valaki ellent mert mondani nekik, azt „nyomósabb érvekkel” – azaz veréssel – próbálták meggyőzni, aminek érthetően igen kevés volt a haszna.

A rábolypusztai gyilkosság

A rábolyi kivégzés vizsgálatánál előbb fel kell idézni, mi maradt meg a Horthy- és a Kádár-korszak hivatalos emlékezetében. Először érdemes pontosítani Váry Albert adatait, mert már abban is vannak tévedések: „*A meggyilkolt neve, életkora, és foglalkozása: Komáromy István rábolypusztai káptalani gazdasági intéző – A gyilkosság helye és ideje: Poroszló-Rábolypuszta, 1919. május 3. – A gyilkosság módja: agyonlövés – A gyilkosság ürügye: ellenforradalmi magatartás és polgár (?) – A gyilkosságot elrendelte: Nagy József 28 éves, ref., debreceni hentes- és mészárossegéd terroristaparancsnok, Tóth Lajos 28 éves, ref., alsójópai (helyesen Alsójózsa, Debrecen melletti község – B. B.) gépészkovács, Halász János és Gál József vöröskatonák – A gyilkosságot végrehajtotta: Szatmáry Béla 23 éves, ref., debreceni asztalossegéd és ismeretlen terroristák.*”¹⁷ A gyilkosság okaként nehéz értelmezni a „polgár” kifejezést, hacsak nem olyan személyt jelent, aki ragaszkodik a magántulajdonhoz, és védeni akarja azt. Váry így folytatta: „... *Debrecenből Nagy József parancsnoksága alatt április végén kiindult terrorcsapat a vidéken rettenetes pusztításokat és rablásokat vitt véghez. Május 3-án Tilajpusztán azzal az ürüggyel, hogy cseheknek vagy románoknak állatokat adott, lefoglalták Komáromy István gazdaságot, Ráboly-pusztán halálra ítélték s agyonlőtték. Családját is ki akarták irtani, de*

15 Dancza 20. NÚ 1977. május 5. 4.

16 Dancza 21. NÚ 1977. május 6. 4.

17 Váry 104.

azt Juhász Alajos szentistváni községi jegyző megmentette. Az agyonlőtt Komáromy újjáról lehúzták a gyűrűt s lakását teljesen kifosztották. A gyilkosok sorsa a vörös uralom után: Nagy József halálra, Szatmáry Béla és Tóth Lajos életfogytiglani fegyházra ítéltettek. Nagy József kivégeztetett, Jegyzet: Egri kir. törvényszék 1920. szept. 6-án kelt B. 3106/7/920. sz. ítélete¹⁸

A meghalt intéző életútjáról viszonylag keveset tudunk, ami megnehezíti az események rekonstruálását. Úgy tűnik, özvegyének családja, a Hibay familia tartotta elevenen emlékét, és éltette a legendáját 1919 után, pedig a káptalani intéző egy nagy múltú Heves vármegyei család leszármazottja volt. Komáromy István 1880 körül született, majd 1891–1899 között az egri ciszterci gimnáziumban tanult. Magasabb fokú mezőgazdasági ismereteket adó Gazdasági Akadémiát végzett, gazdatiszt lett, de csak annyi információnk van róla, hogy az egri főkáptalan 1915. szeptember 19-i ülésén Komáromy István uradalmi segédtsíztet kinevezték a káptalan kömpöci gazdaságába.¹⁹ Nem tudni például, hogy miért nem teljesített katonai szolgálatot. A Szeged és Kiskunmajsa közötti Kömpöcpusztá olyan messze volt Egertől, és olyan kevés hasznot hozott, hogy 1917-ben a káptalan felajánlotta megvételre nagyon alacsony áron a kiskunmajsai bérlőinek és a hadirokkantaknak, ami akkor szenzációnak számított. Komáromy akkor már nős volt, Hibay Irént, Hibay György neves és jómódú egri gyógyszerész lányát vette el, így lányuk, Komáromy Klára 1917-ben Kömpöcön jött a világra, és Kiskunmajsán keresztelték. Felesége, Hibay Irén viszont 1892-ben született, vagyis a Nagy Háború alatt házasodhattak össze. A Komáromy család 1918-ban költözött a Poroszló melletti Rábolypusztára, ahol a gazdatisztnek az egri káptalan egy másik birtokát kellett irányítania, naponta dolgoztatnia és fegyelmeznie a cselédeket.

A rábolyi tragédia megértéséhez tudni kell, hogy az egri főkáptalannak 1925-ben mintegy 90 000 holdas birodalma volt Magyarországon. Rábolypusztá 1908 holdas birtok volt, amiből 621 hold szántóföld, 37 hold erdő, 6 hold nádas, 48 hold föladó alá nem eső terület volt, de a 721 hold rét és a 477 hold legelő volt a legfontosabb, mert ez tartotta el az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által is elismert több mint 500 szarvasmarhából álló káptalani gulyát. Ekkor Dél-Borsodban, pl. Alsóábrányban, Ároktőn, Egerfarmoson, Mezőtárkányban, Szentistvánon és Tiszapalkonyán is voltak káptalani birtokok, ahol a cselédek hasonlóan nyugtalanok, dühösek lehettek, mert megélhetésük a háborús korlátozások miatt egyre nehezebb lett. Tény az is, hogy 1919-ben a világi és egyházi nagybirtokok nincstelen alkalmazottai szimpatizáltak leginkább a kommunizmussal, ami „szocializálásnak” nevezett fosztogatást és önkényes földfoglalást jelentett nekik. A vörös karhatalmi különítmény csak olajat öntött a tűzre, amikor a káptalani és más nagyobb birtokok alkalmazottait arra biztatta, hogy vegyenek el mindent gazdáiktól és azok gazdatisztjeitől. Ez a szociális demagógia és felelőtlen „izgatás” vezetett tragédiához Rábolyon.

¹⁸ Váry 105.

¹⁹ Új káptalani intéző, Egri Ujság, 1915. szeptember 20. 2.

Elképzelhető, amit Karikás Frigyes írt, hogy 1919 májusának első felében a poroszlói frontszakasz mögött Nagy József különítménye önállóan és önkényesen tevékenykedett. A Poroszló környéki falvak lakóinak hangulatáról 1977-ben ezt írta a Heves megyei munkásmozgalom történetének kutatója: „Közben Nagy Józsefhez innen is, onnan is érkeztek jelzések vagy ellenforradalmi megmozdulásról vagy egyéb olyan tevékenységről, ami félreérthetetlenül a diktatúra ellen irányult. Ilyen jelzést kapott a Poroszlóhoz tartozó Rábolypusztáról is, ahová 1919. május 3-án vonult ki embereivel. Informátorai azt állították, hogy a Rábolypusztán lakó Komáromy István káptalani uradalmi intéző az uradalom tulajdonát képező gulyát, hogy a vörösök kezébe ne kerüljön, különböző helyeken rejtegeti. A marhák egy részét a románoknak eladta, és esténként fényjeleket is ad le. Nagy József a Tilajpusztán tartózkodó Komáromyt Ráboly-pusztára hozatta és itt a különítményéhez tartozó Halász Jánosból, Vadász Lászlóból, Gál Józsefből, Bodnár Bélából és Tóth Lajosból álló forradalmi törvényszék kihallgatása után halálra ítélte és kivégeztette.”²⁰

A „jelzések” rosszindulatú híreszteléseknek tűnnek, Nagy József „informátorai” pedig rábolyi cselédek, a papok vagy az intéző személyes ellenségei vagy elégedetlen alkalmazottai lehettek, akik Poroszlóra utazva feljelentették Komáromyt, hogy a marhákat elrejtette vagy elhajtatta messzebbre. Az ellenséges csapatokhoz történő áthajtás képtelen vád volt, mert a románok a Tisza másik partján állomásoztak, és valahol a vízen kellett volna átszállítani több száz állatot. Egy másik verzió szerint a szarvasmarhákat a cseheknek küldte, akik május 2-án vonultak be Miskolcra, de ők nagy távolságra voltak északra, és a Vörös Hadsereg vonalain is át kellett volna juttatni azokat. A cseh alakulatok május első hetében Miskolctól délre, Mályi határában építették ki állásaikat. A cselédek személyes ellenszenvre nem zárható ki a Komáromy elleni vádakból.

Erre is volt az egri kutatónak magyarázata 58 évvel később. „Azokon a területeken, amelyeken Nagy József és alakulata megfordult, érthetően sok uradalmi kasznár, intéző, tiszttartó, ispán lakott és tevékenykedett. Ugyanezek a területeken laktak és tevékenykedtek sokan olyan elemek, földbirtokosok, és sok más olyan polgári személy, akiről nyilvánvaló volt, hogy nem szimpatizálnak a rendszerrel. És ezek közül Nagy József egyet sem szúrt ki. Nem is tehette, mert hiszen ezeknek az embereknek a létezéséről sem tudhatott. Vagyis arra a körülményre, hogy egy bizonyos személy a rendszer ellensége, és ellene tevékenykedik, olyasvalakinek az értesítése volt szükséges, aki tudott az illetőnek a rendszer elleni cselekményeiről.”²¹ Nagy József 1920-as ítéletéből azonban nem lehet még közvetve sem kimutatni, hogy a Komáromy ellen felhozott vádak igazak voltak. Sem a vörösök 1919-ben, sem a fehérek 1920-ban nem nyomoztak, hogy valójában mi történt a káptalan gulyájával, mert egyik félnek sem ez volt a fontos, hanem az intéző vagy a vörösök bűnössége és a másik fél megbélyegzése. Ez súlyos hiányosság ma is, mert pl. Lukács György hadosztály-politikai megbízott esetében sem bizonyítható egyértelműen, hogy 1919. május 1-jén Poroszlón ő adott parancsot egy vörös

20 Dancza 22. NÚ 1977. május 7. 4.

21 Uo.

század megtizedelésére.²² A 7 vörös katona halálának és temetésének ugyanis semmiféle nyoma nem maradt, a mítosz azonban elterjedt és máig él.

1920-ban ezt írta az egri törvényszék: „A nyomozat során, de jelen fő tárgyaláson is vádlottak többen kijelentették, hogy Komáromy Istvánnak az volt a bűne, hogy a vörösök elől részben elhajtotta, részben a románoknak adta el a marhákat, s hogy a románoknak éjjelenként fáklyával jeleket adott. Hogy megfelelnek-e a valóságnak eme tényállítások, jelen bűnügy keretében súllyal nem bírnak, nagy súllyal bír azonban az, hogy ebből megállapítható, hogy Nagy József csapata büntetés végett vonult ki Rábolypusztá és a polgári osztályhoz tartozó Komáromy István, valamint a tilajpusztai Schmidt Sándor és ezeknek ártatlan családtagjai ellen.”²³ A marxista értelmezés szerint azonban a fehér terror bírósága egy társadalmi osztályt képviselt (burzsoáziát), és egy másik osztályt (proletariátus) büntetett kettős mércével. „... ez a testület osztálybíróság, ami tekintet nélkül arra, hogy ennek a történelmi osztálynak egyik tagja mit vétett az összes történelmi és nem történelmi osztályokat magába foglaló fogalom, az ország, a haza érdekei ellen, most kegyetlenül megbünteti azokat, akik meg merték ítélni és büntetni ezen osztály egyik tagjának az ország, a haza érdeke ellen elkövetett bűnét.”²⁴ Dancza Jánosnak azonban nem tűnt fel, hogy a kommunisták is „osztálybíraskodást” végeztek, hiszen a proletariátus nevében bélyegezték meg és végezték ki a középosztály (burzsoázia) egyik képviselőjét, akinek Rábolyon csak kisebb szolgálati birtoka lehetett.

1977-ben ezzel kapcsolatban már határozott ideológiai ítéletre volt szükség: „Ebből a pár sorból világosan kitűnik az, hogy amit az egyszerű ember és Nagy József is hazaárulásnak tartott, azt ez az osztálybíróság a saját történelmi osztályának az érdekében végrehajtott nagyszerű tettnek minősítette. Olyannyira, hogy még csak meg sem kísérelte felderíteni, hogy osztályának hű fia valóban összejátszott-e az ország nagy részét leigázó és megszállva tartó ellenséges hadsereggel vagy sem, mert tökéletesen tisztába: volt vele, hogy az ellenséges, idegen hatalom hadseregével való összejátszás akkor az ő osztályuk érdeké szolgált. Ország? Haza? Ezekkel a fogalmakkal csak addig volt érdemes handabandázni. amíg belefértek nagy földbirtokok, a bankok, a bányák, a gyárak birtoklásának a lehetősége.”²⁵ A magyar ellenforradalmárok kapcsolata francia, szerb, cseh vagy román megszállókkal valóban kényes etikai probléma, de a magyar kommunisták is a külföldi (orosz és egyéb) bolsevikok támogatásában bíztak hónapokon keresztül. A vagyonekobbzás vagy inkább a magántulajdon kisajátításának kérdése viszont valóban lényeges mozzanat a proletárdiktatúra történetében.

A Horthy-korszak és a Kádár-korszak ideológiai-politikai okfejtése helyett valójában arról volt szó, hogy csak a hadsereg számára igényelt marhacsorda elrejtésével vádolhatták volna a gazdatisztet. A termény vagy állatok rejtegetését

22 Lengyel András: A „tizedeltető” Lukács György (Egy politikai folklór-szüzsé történeti hátteréhez) Forrás, 2017. január, 75–92.

23 Dancza 22. NÚ 1977. május 7. 4.

24 Dancza 23. NÚ május 8. 4.

25 Uo.

a hatóságok már az első világháború alatt is szigorúan büntették, mert a katonai ellátás veszélyeztetésének minősítették, de ilyen esetekben halálos ítéletek kiszabására nem került sor.

Komáromy Istvánt a különítményesekből alakított 3-4 fős rögtönzött forradalmi törvényszék vonta felelősségre, amelynek tagja volt a század politikai biztosa, aki kommunista propagandával buzdította a szegényparasztokat. Miután az intézőt árulásért halálra ítélték, az ügyész szerint Nagy József azt az utasítást adta katonáinak, hogy kísérik Tiszaföldvárra, ahol majd fellebbezhet. Tiszaföldvár azonban több mint 100 km-re délre van a folyó másik partján, így román megszállás alatt állt. Ha igaz a hír, akkor ez csak az elítélt megtevesztését szolgálta. A 2-3 különítményes Komáromy Istvánt a közeli Eger partjára kísértc, ahol megragadták, a híd karfájára felakasztották, és addig lőttek a testére, amíg a vízbe nem zuhant.

„A 'kivégzésnek' nevezett gyilkosság után – írta 1919 októberében az Egri Népújság –, melyet a nemzetközi proletárerkölcs recipéje (recept – B. B.) szerint az áldozat házi tűzhelyének alapos kirablása követett, a szerencsétlen ember hulláját a Tisza kiöntésébe dobták úgy, hogy csak hetek múltán, az ár visszahúzóódásával láthatta viszont a vagyoniilag és lelkiileg tönkretett, egyéves kis árvájával hátrahagyott özvegy temetetlen hitvesének beiszaposodott holttestét.”²⁶

Az 1920-as tárgyaláson Holló Kálmán tanú azt vallotta, hogy Nagy Józsefet garázdálkodása, kegyetlensége miatt néhány nap múlva feljelentették Sárói Szabó Tibornál, a 39. dandár parancsnokánál, aki erre elrendelte lefegyverzésüket és feloszlátásukat, de megfenyegette a poroszlóiakat is, hogy ne bántsák a terroristákat, különben hat ágyúval löveti a községet. Sárói nemcsak lakossági panaszra, hanem felsőbb utasításra – a füzesabonyi 5. hadosztály parancsára – is cselekedett, amikor május közepén valóban le is fegyvereztette Nagy József csapatát, és az irreguláris különítményeseket beosztotta a reguláris katonai alakulatokba.

Az 1920-as ítélet indoklásában megemlítik, hogy *Schmidt Sándor, Varga Gáspár, Juhász Alajos és Holló Kálmán*, a főtárgyaláson kihallgatott szavahihető tanúk vallomása szerint a terroristák Schmidt Sándort (tilajpusztai intéző), valamint Komáromy István családját is *„ki akarták irtani”*.²⁷ A következő állítás viszont rendkívül nehézé teszi az események és a szereplők megítélését, mivel *Juhász Alajos* szentistváni főjegyző – Kiss Ernő segédjegyző munkatársa – a szentistváni direktórium tagokkal együtt *„kommunista érzelmeket színlelve”* (sic!) átvette a három személyt, és biztonságba helyezte őket.²⁸

A rábolypusztai gyilkosságnak azonban Nagy József 1921-es kivégzése után még volt visszhangja. 1921. október 16-án Rábolypusztán az egri káptalan nevében Török Kálmán kanonok szentelte fel a gyilkosság helyszínének közelében állított, keresztel díszített obeliszket, amelyen ez a szöveg állt: *„Istenért és Hazáért – 1919. május 3-án ezen a helyen halt hősi halált gyilkos kommunista fegyverektől Komáromy*

26 Még ők panaszkodnak II. Egri Népújság, 1919. október 21. 1.

27 Dancza 23. NÚ, 1977. május 8. 4.

28 A terroristák bűnpöre, Egri Népújság, 1920. november 30. 2.

István uradalmi intéző. *Kegyelettel az Egri Főkáptalan.*²⁹ A megemlékezésen nagy számban vettek részt gazdatisztek, az uradalom alkalmazottai, de ott voltak az áldozat családtagjai, Poroszló jegyzője és plébánosa is. Később, 1939-ben országosan megemlékeztek a 20 évvel korábbi Tanácsköztársaság áldozatairól, ezért Poroszlón előbb a református és a katolikus templomban tartottak istentiszteleteket, majd a résztvevők a leventék és tűzoltók vezetésével a községházához vonultak, ahol a rövid emlékűnnepség során *Király Kálmán* plébános mondott beszédet, végül egy tanuló hazafias verset szavalt.³⁰

A poroszlói lakosok későbbi emlékezetének vizsgálatához nagyon érdekesek azok az adatok, amelyek 1975-ben jelentek meg. Az egri tanárképző főiskolai kutatói 9 személyt kérdeztek meg Poroszlón a község földrajzi neveinek eredetéről, ők mondták el például azt, hogy több száz évvel korábban Ráboly is nagyobb település volt, amiről valóban régészeti leletek tanúskodnak. A Szilfás dűlő mellett viszont volt egy *Szobor-tábla*, és a szélén állt a *Simákovics-szobor*. Az egyik idős lakos szerint: „Az intézőt, Simákovics Lászlót itt gyilkolták meg 1919-ben a románok. Neki állította a káptalan.”³¹ Simákovics nevű intézőt még nem találtunk, ezért valószínű, hogy a helyi emlékezet torzulásával vagy torzításával talákoztunk. Emellett elképzelhető, hogy amikor 1919. július utolsó napjaiban a románok elfoglalták Poroszlót, ők is követelték a gulyát az új rábolyi intézőtől, esetleg őt is kivégezhatték, de elképzelhető, hogy a poroszlóiak a korábbi gyilkosságot is a megszállókra hárították. Végző soron még az is lehetséges, hogy a románok valóban agyonlőttek egy ilyen nevű gazdatisztet Ráboly mellett.

2019 májusában kinn jártunk Rábolypusztán, amelynek épületei a poroszlói termelőszövetkezet megszűnése után rendkívül elhanyagolt állapotban vannak. Már csak a több mint 100 éves romos magtár emlékeztet a régmúltra, a lakóházak, istállók maradványait benőtték a gyomnövények. A rövid terepbejárás után arra következtettünk, hogy az 1941. évi térképen 91,7 magassági pontnál ábrázolt hídnál történt Komáromy kivégzése, és ott állhatott az obeliszk, amely természetesen már nem található régi helyén. A mostani gát már a felduzzasztott Tisza-tó mellett emelkedik, de 100 éve ott még ez az Eger-híd volt, mert a kiszélesedő patak megkerülte Rábolyt, és délebbre ömlött a Tiszába.

Összetűzés Borsodivánkán

1919. május 3-ról 4-re virradó éjszaka Nagy József csapata Rábolypusztáról Borsodivánka felé indult a községtől északkeletre fekvő Tilajpuszta érintésével, amely az Eger északi partján terült el. Ott fogták el előző nap Komáromy István intézőt, és az ottani káptalani cselédek a különítményesek potenciális szövet-

29 Egy vértanú ünnepe, Egri Népújság, 1921. október 18. 3.

30 Napi Hírek, Magyar Távirati Iroda, 1939. május 7. 1.

31 Heves megye földrajzi nevei, II. A füzesabonyi járás, közzétette: Pelle Béláné, Budapest, 1976. 109.

ségeseinek számítottak. „*De Borsodivánkán vigyáznunk kellett – írta Tóth Béla 1974-ben kisregényében. – Egy szakasz csendőr védte ellenünkben. Nem is tudtuk. Gyanútlanul lovagolunk befelé, könnyű ügetésben, az első legényünk lefordul a lóról. A durranást csak azután hallottuk. Következett egy kis pufogatás. Nekünk három sebesültünk, egy halottunk maradt a templom előtt, a zsaruknak a halott hadnagyuk. Sebesültjeik elmenekültek.*”³² A védők egykori csendőrök lehettek, a különítményesek halottjáról azonban semmilyen adatot nem találtunk.

Váry Albert gyűjteményében ez olvasható: „*A gyilkosság elkövetésének rövid leírása: (...) Ez a csapat 1919. május 4-re virradó éjjel az ellenforradalom leverése végett rajvonalba fejlődve Borsodivánka község ellen intézett támadást, azt gépfegyver és puskatűz alá vette, miközben egy ismeretlen terrorista golyója Kiss Ernőt megölte. A gyilkosok sorsa a vörös uralom után: Nagy József halálra ítéltetett és kivégeztetett. Jegyzet: Egri kir. törvényszék 1920. dec. 6-án kelt B. 3106/920. sz. ítélete.*”³³ Az áldozatról ennyit találunk: „*A meggyilkolt neve, életkora, és foglalkozása: Kiss Ernő szentistváni segédjegyző – A gyilkosság helye és ideje: Borsodivánka, 1919. máj.4. – A gyilkosság módja: agyonlövés – A gyilkosság ürügye: ellenforradalmi magatartás – A gyilkosságot elrendelte: Nagy József, 28 éves, ref. vall., hentes és mézsáros, debreceni vörös századparancsnok – A gyilkosságot végrehajtotta: Ismeretlen terroristák és vörös katonák.*”³⁴

Komáromy Istvánnal ellentétben Kiss Ernőről alig írtak valamit az újságok, és személyét később sem emelték be a kommün vértanúinak panteonjába. Mi lehet ennek az oka? Sok kis információból összeállítható egy olyan rekonstrukciója az eseményeknek, amely megmagyarázhatja ezt.

A leszámazottak emlékei szerint Kiss Ernő édesapja, Kiss Sándor Sopron vármegyében Szilsárkány községben született, és egy ideig erdészként szolgált a Sopron vármegyei Feketeváros (ma Purbach am Neusiedler See, Ausztria) nevű községben. Egy egri iskolai értesítő szerint Ernő ott született a Fertő-tó melletti faluban 1894. március 8-án, ahol apja Esterházy Miklós herceg 4469 holdas birtokán volt állásban. Kiss Sándor felesége azonban egy parádi leány lett, így az erdész elköltözött, és az egri papnevelde bánhorváti birtokán kapott munkát a 20. század elején. Az 1900-ban 763 lakosú Bánhorvát akkor Borsod vármegye sajtószentpéteri járásában volt, a szemináriumnak pedig a községben 708 holdja volt, amelyből 561 holdat erdő borított.³⁵

Kis Ernő 1900-tól Bánhorváton járhatott elemi iskolába, de 1904-ben elkezdte tanulmányait Egerben a ciszterci gimnáziumban, ahol 1912-ben tett érettségi vizsgát. Az utolsó tanévet már egyházmegyei papnövendékként – ún. küsszeminaristaként – végezte a gimnáziumban, mert 1910-ben 16 évesen a papneveldebe

32 Tóth Béla: Talpon (novella) Tiszatáj, 1974. 4. 12–27.

33 Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon, Váci Királyi Országos Fegyintézet, Bp., 1922.

34 Uo.

35 Magyarország földbirtokosai és földbérlői, A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek 1925. év eleji adatai alapján Bp. 1925. 429.

jelentkezett. Az érettségi után azonban az egri papi névtár adatai alapján csak egy évet végzett el az egri szemináriumban³⁶ – édesapja munkaadójánál –, majd elkezdhette tanulmányait az érseki jogakadémián. Alig 2 évig tanulta a jogtudományt az egri Líceumban, mert behívták katonának, és lakóhelye, iskolai végzettsége alapján a császári és királyi 60. (egri) gyalogezredben szolgált. 1917. november 1-jén főhadnaggyá nevezték ki, 1918 tavaszán pedig már bátorsága miatt néhány kitüntetés birtokosa volt. Megkapta a katonai szolgálati kereszt szalagján kardokkal díszített bronz katonai szolgálati érmét, majd ugyanennek ezüst változatát, valamint a bronz vitézségi érmét és a Károly-csapatkeresztet.³⁷ 1918 végén ő is leszerelt, és Egerbe érkezhett.

*„Úgy gondolja, hogy az ő szülei túlzottan nagy költségekbe verték magukat eddigi taníttatása miatt is – vélte egy publicista 1999-ben. – Így, amikor vége a háborúnak, a leszerelt, ám sok százezer társához hasonlóan továbbra is katonaruhában járó fiatalember elhatározza: el kell fogadnia azt az állást, amely számára éppen adódik.”*³⁸ Szentistván községnek Borsod vármegye mezőkövesdi járásában 1910-ben már 3695 lakosa volt, akiket 1914-ben Ujlaky Dezső jegyző mellett Marek János segédjegyző szolgált, de a háború végére a közigazgatás válságba került. A háborús szenvedésektől dühös lakosság Heves és Borsod vármegyében is jegyzők tucatjait üldözte el, őket tartva felelősnek az előző évek adóiért, beszolgáltatásaiért. 1918 novemberében a forradalom idején a miskolci szociáldemokrata párt tagjai autóval járták a dél-borsodi községeket, és Szentistvánon is népgyűlést tartottak. Megismertették a paraszttal a szocializmus, majd a kommunizmus tanításait, így többen beléptek a pártba, 1919 áprilisában pedig már földbirtokrendező és termelési bizottságot is alakítottak Hecht Miksa vezetésével. Az egri káptalan kisajátított közeli tilajpusztai és nyárjaspusztai 1576 holdas gazdaságának (tkp. termelőszövetkezet) vezetője pl. Oroszlán Sándor gazdatiszt lett.³⁹ Ugyanakkor Szentistvánban is megalakult a községi tanács, a direktórium, valamint a Vörös Órség. A novemberi nemzetőrség tagjai ott is leszerelt katonák, altisztek, tisztek és volt csendőrök lehettek, akik márciusban a -Vörös Órségben folytatták a közbiztonság védelmét. Ez magyarázhatja meg Kis Ernő tragédiáját. 1919. május első napjaiban a szentistváni vörös örök arról kaptak híreket, hogy Borsodivánka környékén és Rábolypusztán egy irreguláris alakulat garázdálkodik, ezért kiküldtek egy vörösőr- osztagot a 10 kilométerre délre fekvő községbe. Ezt a szakaszt vezette Kis Ernő szentistváni segédjegyző, az egykori főhadnagy, akiről csak korábbi rangját jegyezte fel az utókor. Ők fogadták sortűzzel a bevonuló különítményeseket, majd a tévedésből kirobbant tűzpárbajnak lett áldozata Kis Ernő, vagyis saját „elvtársai” végezhetek vele. Ezt angolul „baráti tűznek” (friendly fire) nevezik.

36 Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis 1913, Eger, 1913. 131.

37 Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918, Wien, 1918, 655.

38 *Hovanyecz* László: Megöltek egy legényt tizenkilenc tavaszán, Népszabadság, 1999. augusztus 5. 4.

39 Reggeli Hírlap (Miskolc) 1919. április 13. 3.

A későbbi magyarázat szerint „*egyres jelzések alapján*” Nagy József arról értesült, hogy Borsodivánka községben (is) ellenforradalmi szervezkedés folyik egy fegyveres felkelés kirobbantására. Ezúttal ivánkai informátorokra, a Prónay-birtok cselédeire kell gondolnunk. A vörösök elleni ítélet eltúlzott indokolásában ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „...öt község fehér érzelmű lakossága volt kénytelen szervezkedni, hogy a terroristák garázdálkodásainak gátat vessenek. Fel is fegyvereztek mintegy 18 embert és várták a terroristák támadását, akik 1919. május 4-re virradó éjjel Borsodivánkánál – miként az elfogott terrorista előrs kegyelemért könyörögve mondotta – az ellenforradalom leverése végett meg is jelentek, tehát akkor is a proletariátuson kívül álló polgári osztálynak a megtámadása volt a cél.”⁴⁰

Az ellenforradalmi ügyész torzításait, túlzó állításait évtizedekkel később átvette a kommunista sajtó, így mindkét fél úgy tüntette fel, hogy ezen a területen valóban nagyszabású ellenforradalmi szervezkedés folyt, ami Borsodivánkánál fegyveres összecsapáshoz vezetett. Az 1920-as ítélet próbálta először rekonstruálni az eseményeket, de nagyon felületesen. „Nagy József vádlott 1919. év május 4-ére virradó éjjel felfegyverzett terrorcsapatát rajvonalba fejlődve Borsodivánka község ellen vezette, azt megtámadva gépfegyver- és puskatűz alá vétette, miközben egy ismeretlen terrorista golyója Kiss Ernőt megölte.”⁴¹ Az ítélet indoklása szerint Nagy József alakulata tüzelt először, és így halt meg – törvénytelenül – Kiss Ernő, 1977-ben pedig azt olvashatjuk, hogy az ellenforradalmárok kezdtek – törvénytelenül – löni, mivel a vörösök felderítőket küldtek be, akik közül az egyiket a szentistvániak lelőtték, a másikat pedig elfogták. Ezután kezdődhetett meg az a tűzharc, amelyben a különítményesek kerekedtek felül, és még egy halálos áldozattal járt. Arról sehol nincs több említés, mi történt a vörös örök által lelőtt terroristával, hogy hívták, hol temették el, mert ő is halálos tévedés áldozata lett.

Egyetlen lövés sem dördült volna itt el, magyarázta Dancza, ha a fegyveres „ellenforradalmárok” – akik elfogták Nagy József előrsét – nem fogadják a községhez érkező alakulatot puskatűzzel. Ezt megerősíti az a pár sor is, amelyet erről a barátságatlan fogadtatásról védekezés képpen a vádindítványának a hátoldalára írt Nagy József egyik embere. Az így kirobbant kora hajnali tűzharcban egyedül „Kiss Endre jegyző” esett el, állította az áldozat nevét és tisztségét is tévesen írva Dancza, aki szerint ez a férfi éjjel fegyverrel a kezében nyilvánvalóan nem az adó befizetését szorgalmazta. Az is nyilvánvaló, hogy nemcsak a tiszt, hanem rajta kívül mások is lőttek Nagy József harcosaira, de ennek ellenére sem a vádirat, sem az ítélet, sem Váry Albert könyve egyetlen későbbi kivégzésről sem tud, amit Borsodivánkán Nagy József megtorlasként rendelt volna el. A bosszú hiánya a fatális tévedés elméletét támasztja alá.

A fegyveres ellenállás letörése után Nagy József más ügyekkel volt elfoglalva. Dancza úgy gondolta, földet osztott, vagyis Borsodivánkán történt meg az, amit a 39-es *dandár* című filmben Pétervásárára helyezve mutattak be. Ezt

40 Dancza János: Két mártír 24. Népújság, 1977. május 10. 4.

41 Uo.

az állítást azonban semmiféle egyéb adat nem támasztja alá. Karikás szerint is volt önkényes földfoglalás, de ő a községet nem jelölte meg. A vörös különítményesek május 4-től már Borosdivánkán tartózkodtak, és beköltöztek az 1916 novemberében elhunyt *Prónay Endre* kastélyába, később pedig azt állították, hogy ott senkinek sem esett bántódása. A kastélyban csak a földesúr 45 éves özvegyét, *Prónayné Bobory Margitot* (1874–1941) és anyját, *Bobory Györgyné született Graefl Gabriellát* (1852–1939) találták, akikkel – egy elfogult visszaemlékező szerint – lovagiasan viselkedtek.⁴² A két úrinőt tehát már nem állították kizsákmányolóként bíróság elé, pedig a borsodivánkai *Prónay*-birtok több mint 1000 hold volt, csak a cselédeknek engedélyezték a „szocializálást”, ami itt is szabad rablást, fosztogatást jelentett. 1919. június 7-én azonban a mezőkövesdi közigazgatási hivatal panaszjegyzőkönyvet vett fel a borsodivánkai 39/11. őrszázlólaj ellátásával kapcsolatos erőszakosságokról, amelyhez mellékeltek a századparancsnok (*Nagy József*) által kiállított borutalványt.⁴³

A borsodivánkai összecsapás és fosztogatás volt *Nagy József* csapatának az utolsó karhatalmi tevékenysége. Hamarosan megérkezett a főparancsnokság utasítása *Karikás Frigyeshez*, hogy sürgősen hajtsa végre a régebben kiadott parancsot, vagyis *Nagy József* irreguláris csapatát oszlassa fel, és ossza szét különböző reguláris századokhoz. *Karikás* állítása szerint a terroristák a 39-es dandár különböző alakulataihoz kerültek, és az északi hadjárat idején bátran küzdöttek a harctéren is. *Nagy József* tevékenységéről ezután hónapokig semmit sem lehetett olvasni.

Büntetés és emlékezés

A borsodivánkai összetűzésnek 1919 májusában nem volt következménye, mert kiderült a tragikus félreértés, a terroristák berendezkedtek a faluban, a szentistváni vörös örök hazatértek. *Kis Ernő* holttestét szekérral szállították vissza Szentistvánba, és egyelőre ott temették el. Haláláról *Bélapátfalván* élő nővére értesíthette apját, aki azonban várt egy évet, amíg megnyugodtak a kedélyek, hogy elhozza fiát. Megszerezte a szükséges iratokat, és hazavitette fia testét a bánhorváti temetőbe. A Horthy-rendszerben a hatóságok emléktáblát akartak az erdész lakóházán elhelyezni a vörös terror áldozatának emlékére, de az apa nem egyezett bele. Nem szeretne volna, ha propaganda céljára használják fia emlékét, mert talán tudta, hogy másféle politikai nézeteket vallott.⁴⁴ *Kis Ernő* hagyatékát még 1999-ben is őrizték a leszármazottak, és ezek között maradt fenn egy több oldalas hagyatéki leltár, amely 1919. május elején készült Szentistvánban. *Rabinek István* lakatos nyitotta fel katonaládáját, majd *Péter Albert*, az új segédjegyző

42 Tóth Béla: *Talpon* (novella) Tiszatáj, 1974. 4. 16. Az özvegy *Prónayné* öccse, *Bobory György* pétervásári szolgabíró volt, aki átszökött a csehekhez.

43 *Román János*: Regeszták a Tanácsköztársaság Borsod megyei szerveinek történetéhez, A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve 8., Miskolc, 1969. 469.

44 *Hovanyecz* i.m.

pontosan összeírt minden ingóságot, szállásadója pedig csak egy fényképet kért emlékébe a 25 éves fiatalemberről. A leltár többek között ezt tartalmazza:

„Jegyzőkönyv

Felvétegett Szentistván községhezánál 1919. évi május hó 5-én, a Borsodivánka községben az útszéli árokban talált, és lövés következtében elesett Kis Ernő hullájának Szentistvánra lett szállítása alkalmából. Az elesettnek hulláját Borsodivánkáról Szentistvánra... borsodivánkai lakos hozta szekéren egy terror vörös katona kíséretében, és a szentistváni munkás és földművestanács intézőbizottsága vette át az alábbi állapotban.

- 1.) A hulla felöltözve lett átvéve, és pedig: 1 drb. csukaszürke zubbony, 1 drb. tiszti pantallon, 1 drb. szürke mellény, 1 drb. ing, 1 drb. lábravaló, 1 pár harisnya, 1 pár csizma és 1 drb. katonai nyakravaló...*
- 2.) A hullát Vaszilko Veron, Török József, Sárosi Tera és Tari Tera szentistváni lakosok mosták meg, öltöztették fel és terítették ki.*
- 3.) Fel lett öltöztetve: 1 drb. ing, 1 drb. lábravaló, 2 drb. fekete harisnya, 1 drb. katonaszürke bricsesz nadrág, 1 drb. zubbony és 1 drb. katonai nyakravalóval.*
- 4.) Megjegyeztetik, hogy az átvétel alkalmával a bakán levő ruhák zsebeiben még az alábbi tárgyak találtak: 10 drb. 15 filléres postabélyeg, 1 drb. identitáskártya, 1 drb. kinevezési (sjegyzői) okmány, **1 drb. 614. sz. tagsági igazolvány (a munkás és földműves pártba)**, 10 drb. képes levelezőlap, 1 drb. halálcedula (réztokban), 1 drb. ruhajegyzék.*
- 5.) A ruhajegyzékben fel van jegyezve: ing – 9 drb., gatyá – 5 drb., gallér – 4 drb., zsebkendő – 5 drb., zsebkendő – 8 drb., harisnya – 11 pár, lepedő – 1 drb., párnahuzat – 2 drb., paplan – 1 drb., párna – 1 drb., paplan – 1 drb.”⁴⁵*

Kiss Ernő hagyatéki leltára egyszerű és konvencionális. Az utókornak talán azt üzeni, hogy zűrzavaros politikai és társadalmi viszonyok között a hétköznapi emberek sincsenek biztonságban, mert akkor sem kerülhetik el a tragédiát, ha nem akarnak szándékosan hősök vagy mártírok elenni. A Horthy-korszakban nem is emlegették Kiss Ernő halálát, mert vörös örnek és szocialista gondolkodású személynek tarthatták, Komáromy István viszont kiválóan alkalmas volt a mártír szerepére. 1956 után viszont a kommunista történészeknek lehetett kínos Kiss meggyilkolása, ezért kellett ellenforradalmár katonatisztnek vagy csendőrnek nevezni.

A debreceni terroristákat 1919 novemberében kezdték letartóztatni, kihallgatni, kínozni, és 1920 márciusától szeptemberéig szállították át őket az egi királyi törvényszék fogházába, ahol újrakezdték a folyamatot. Nagy Józsefet 1920. március 27-én adták át az egi bíróságnak. A hónapokon át folyó kihallgatások során biztosan alkalmaztak durva fizikai erőszakot velük szemben, hiszen még a Népszava is írt az egi bíróságon történő kínzásokról. Az ügy zavarosságát jelzi,

⁴⁵ *Hovanyecz László: Megöltek egy legényt tizenkilenc tavaszán, Népszabadság, 1999. augusztus 5. 4.*

hogy 1919 novemberében azt állította a *Népszava* tudósítója az egri ügyészség egyik kíméletlen nyomozójáról, hogy május elején a Tisza mentén vörös terrorparancsnokként tevékenykedett.⁴⁶ 1920. november 26-án kezdődött meg Egerben *dr. Miskovits Flóris* ítéletáblai bíró ötös tanácsa előtt Nagy József és 16 társának pere. Bár a vádak összefüggésben voltak egymással, és a vádindítvány is egységes dokumentum volt, most csak a rábolyi és a borsodivánkai esetekre vonatkozó hivatkozásokat emeljük ki. A vádat *dr. Encsy Kálmán* ügyész képviselte, és egyáltalán nem meglepő, hogy később eltűntek a per iratai és a törvényszék képviselőinek nevei, mert érzelmileg és politikailag túlfűtött hangulatban zajlott a tárgyalás 10 napon keresztül. A helyi lap – az eseményeket tovább torzítva – emlékeztette az olvasókat, hogy „ezek” gyilkolták meg Komáromy Istvánt, mert nem engedte őket rabolni, majd kirabolták a lakását és gazdaságát. Azután Borsodivánkán ők lötték géppuskával a lakosságot, aminek Kiss Ernő segédjegyző esett áldozatul.⁴⁷ Dancza János 57 év múlva viszont azt állította, hogy Nagy József nem golyót, hanem földet osztott az embereknek.⁴⁸

Az ügyész elsőként Nagy Józsefet vádolta Komáromy meggyilkolásával, majd *Tóth Lajost és Vadász Istvánt, Szathmári Bélát, Vadász Lászlót*, de talán akkor sem lehetett pontosan tudni, hogy kik ítélték halálra, és kik végezték ki az intézőt. A vádirat szerint *Csordás László* bűnsegédként hurcolta el Tilajról Komáromyt. Rájuk az ügyész halálbüntetést kért.

A bíróság végül 1920. december 2. helyett december 6-án hirdetett ítéletet. Eszerint Nagy Józsefet mint a gyilkosságok felbujtóját kötél általi halálra ítélte. Szathmári Béla és Tóth Lajos – a különítmény politikai biztosa és a forradalmi törvényszék tagja –, a rábolyi gyilkosság bűnrészesei életfogytiglani börtönbüntetést kaptak, mivel büntetlen előéletüket és „*csekélyebb intelligenciájukat*” enyhítő körülménynek számították be.⁴⁹ A másik Szathmári és a két Vadász kisebb börtönbüntetést kapott. A történet Egerben 1921 elején ért véget, mert Horthy kormányzó elutasította a halálraítélt kegyelmi kérvényét, így február 19-én Nagy Józsefet a törvényszék udvarán felakasztották. A helyi újság tudósítója még erkölcsileg is megsemmisítette a debreceni terrorcsapat vezetőjét: „*Ennyi bánatért csak a halált küldhette a bosszúálló igazság. Nagy József vérszomját magyar lelkek sajogják, de a halálát, mely dicstelenül és hozzá méltóan, ma reggel 8 órakor érkezett el, mindnyájunk megvetése fogadja.*”⁵⁰

Komáromy István 27 éves özvegye (született Hibay Irén) és lánya a tragédia után Egerbe költözött, az asszony 1926-ban férjhez ment Mándi Szabó Béla egri gyógyszerészhez, vagyis szülei ebben is támogatták. Lánya, *Komáromy Klári*

46 Az egri igazságszolgáltatás, *Népszava*, 1919. október 10. 3. és Az egri fogházak borzalmaiból, *Népszava* 1919. november 7. 5.

47 A legnagyobb kommunista ügy az egri törvényszék előtt, *Egri Népújság*, 1920. november 25. 1.

48 Dancza János: Két mártír 25., *Népújság*, 1977. május 12. 4.

49 A bűnhődés, *Egri Népújság*, 1920. december 8. 2.

50 Nagy József vörös terrorcsapat-parancsnokot ma reggel 8 órakor végzik ki, *Egri Népújság*, 1921. február 19. 1.

1928–1936 között tanult az egri angolkisasszonyoknál, és 1940-ben ment feleségül *Balogh Zoltán* egri építész mérnökhöz. Hibay gyógyszerészt és feleségét több csapás is érte, mivel 1918-ban György fiuk esett el a háborúban, 1919-ben vejüket, Komáromy Istvánt gyilkolták meg, 1924-ben orvosként dolgozó Károly fiuk betegségben hunyt el, végül 1926-ban az apa is követte őket. Amikor Komáromy Klára esküvőjét a helyi lapban bejelentették, még akkor is felidéztek, hogy a rábolyi káptalani gazdaság „*ellenforradalmi vértanú halált halt*” intézőjének lánya.

1920. november 28-án Encsy Kálmán ügyész többek között ezt mondta: „*Az élet nagy folyója feltartóztathatatlanul rohan tova, hömpölygő hullámaiban magával sodorva mindent, mi útjába esik, – gyűlötséget, bűnt, – magával ragadva az emberi szenvedélyek piszkos salakját is. Itt-ott aztán zátonyra vet szennyes medréről egy-egy szörnyű látványt, mint a megáradt Tisza vize a szeretteitől borzalmas módon elszakított szegény Komáromi István hulláját. A földteke forog tovább, a nagy ijedség és borzalom elül, az emberiség visszatér rendes életküzdemeihez. Csak egyedül az igazságszolgáltatás nem haladhat el szem lehunyva a borzalmak, az emberi gonoszság látványai mellett...*”⁵¹ Talán ebben a történettudomány is segíthet egy keveset.

51 Ítélet előtt, Egri Népszerűség, 1920. november 28. 1.

